ادبي بحثونه

ليکونکی

Ketabton.com

ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍ‌غواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپرونې ډگر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومېږي او د پښتو د پیاوړی او قوي ادیب ښاغلی گل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی گل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د یو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هېچاته یې د ښودلو او ستایلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لگیادی کار کوي او تر اوسه یې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلی دی چه ځینې چاپ شویدي او ځینې نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله دیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پیغام یې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپېږي او پدې صورت د پښتو آثارو په ټری کښې یو بل غوره کتاب زیاتېږي.

او ښایي چه پښتانه یې له لوستلو څخه فایده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوی مدیر)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان مخ

ادب.....1
شعر.....3
په ژوندکښي دشعر اوادب اغېزه.....8
دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکاموکښي.....16
حقیقت اومجاز.....17
صریح او کنایه.....17
ظاهر، نص، مفسر،محکم.....18
داستثنا بحث.....18
لغوي تدقیق.....19
دادب بنه او ګاڼه.....20
فصاحت.....21
بلاغت.....21
عواطف.....22
خیا ل.....34
تمثیل.....37
ددې بخث خلاصه.....38
عامیانه بلاغت.....38
دپښتو ځولنډی.....40

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعمالېدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي امورله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربې کښې ډېر مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربې کښې متعارف دی لکه: اهل، آ ل، ماه، ماء او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کېده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.
ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډېر نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحسن تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دي ضبط کړي) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کېدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هېڅ چا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډېره راغلې ده او دجاهلیت په وخت کښې هم (اکثم) بن صیفی دبني تمیمو مشهور خطیب ذکر کړېده.

د ادب تعریف :

لغوي معنی خو یې تهذیب دی او څه شی چې له چاسره یا له کوم شي سره لایق اومناسب وي هم ادب ورته ویل کېږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وینا او بیان کښې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، څکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کېږي چې د وینا ښه والی اوبدوالی، غلط اوصحیح، خوږوالی اوپیکه توب ښیي او په منثور او منظوم کلام کې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث کوي.
د ادب په تعریف کښې ویل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسیله دخپلو احساساتو او ادراکاتو یا دزړه دخبر و ښکاره کو ل او داوریدو نکو په ذهن کښې یې کښینول دي، یعني ادب یوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له یوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په کښې ملحو ظ دی.
داانتقا ل که په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په کښې ښه کلمات انتخاب شوی وي او هم دکلماتو دښه ترکیب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ویل کېږي او که داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسیم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسیم په لحاظ دوه ډوله دی:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دی چې یې دبیان له لطف او خوږوالي څخه او یې دبدیع احساس له تحریکه بل مقصد اوبله غایه په کښې نه وي لکه ځینې عشقي غزلې چې درحمان بابا یا د حمید او خوشحا ل او نوروشاعرانو په دیوانو کښې ګورو یا ځینې منثور اشعار چې دطبیعي مناظرو یا احساساتو او عواطفو تمثیل په کښې وي.
مخلوط ادب دېته وایي چې یو ادیب کوم تاریخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پیرایه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړی صورت کښې غایه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کیفیتونه، حسن او جما ل، دطبیعت ښکلي مظا هر او مناظر، نفسي اغیزې، قلبي تمایلات ګڼل کېږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غیږ کښې نیسي اوکیدای شي چې سړی ساینس اوتخنیکي یا ریاضي مسایلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هرڅه کښې ګډ کاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

ځوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
ځوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سرې يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په ځپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو ځوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازونو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسېليو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلومېږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډېرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډېر مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتناکتلی دی، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسنی يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........
مګراوس ځوک په دغه راز جامو او کالونه غولېږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کېږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کېږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کېږي، کله په کالو کښې ډېر افراط کېږي اوکله بيا هغه پايزېبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولوېږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که ځوک يې په ډېرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼي.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډېر تکليف يو يو بيت چېرته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډېرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شی ته يې شعرنه ويلی بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.
ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دخوشحال خان په نظر کښې :

لکه غشی لره بویه تیرانداز

هسې شعر لره بویه سحر ساز

همیشه دزړه په لاس تله د وزن

زیات وکم له وزنه یوتوری غماز

په تورآس دحقیقت ناوې سپره کا

په سپین مخ پلونیولی دمجاز

سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه

په نظر کښې یې ښکاره دسترګو ناز

دصنعت زیورپه خورنګه ورپورې

دتشبیه چندڼ چووه باندې طراز

دمضمون دنزاکت غمزه ورڅخه

سرترپایه درست صورت سره یوراز

که په نظم کښې کارګه اوټپوس راوړي

هم دزړونو په ښکار ګرځي لکه باز

چې یوه وینا یې وکړه هوښیار هغه

عاقلان به ویل کاندی په ایجاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحا ل په دې بيتوکښې کما ل کوي چې خپل اغاز په غشی اوتيراندازی کوي ځکه چې دشعرغشی هم په زړونو لګېږي او همدغه يې هدف دی، سحرويل ورته که څه هم نوی تعبير نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياکم توری غماز بولي ډېره ښه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه کلمه نشوپيداوکولی، که ووايو چې د غمازکلمه به هېڅا دغسې په ځای نه وي استعما ل کړی څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلومېږي چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت کښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ يې دمجاز پلو نيسي ښه تعبير دی ځکه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن کښې يې لري او ديوې کلمې استعما ل په موضوع له، معنی کښې حقيقت بولي او په نورو ځايو کښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نورکوايف په کښې ليده شي. په هرصورت موږويلی شو چې خوشحال يې حقيقته کلام ته شعرنه وايي اويې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنی هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحا ل په نظرکښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو کرشمو مکيزونو سره يې په سترګو کښې هم نازشته او دصنعت ښورنګه زيور وريورې دی.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاکت غمزه هم بې له صنعته يوبل شی ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت کښې تناسب اويو راز والی غواړي بيانو وايي چې په دغسی نظم کښې که کارګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښکارکوي.

هو! دشعرله زړونو سره کاردی او د همدغه ښکارلپاره پيداشوی دی په دې بيت کښې علاوه په دې لطف چې له کارغه اوټپوس نه زره ورونکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښکارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مصرې تيراندازی اوغشې هم يادوي، په وروستی بيت کښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره کوي چې څومره ښه مطالب يې په کښې ځای کړی دی او په يوڅوبيتوکښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله يايوه رساله ورځنې جوړيدی شي.

شعر د حميد په نظر کښې:

شـــــــــــعرنه دی داخونــــــــــــاب دزخمـــــــــــــي زړه دی

يادســـــــــتي وتلــــــــی دم لـــــــه خـــــــولې دمــــــېره دی

يــــــا نغمـــــه دنـــــيم بســــــمل مرغــــــه دخــــــولې ده

يــــــا مجنـــــــون تـــــه معمــــــا ښـــــکلې ليلـــــــی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یــــــــــا دوینـــــــــــــو اباســــــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالـــــــــــه ښــــــــــاره دحیـــــــــــرت وتلـــــــــــی فـــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وایي چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وایي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وایي شعر یاد زخمې زړه خوناب دی یا هغه وروستی دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښی وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وایي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووایي شعر دانسان بدیعي احساسات خو ځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووایي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتفت کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضـــــــــمون دشـــــــــعر لکــــــــــه پیکـــــــــــردی

رنګـــــــین الفــــــاظ یــــــې رخـــــت وزیـــــــوردی

ورتــــــــــــه ضــــــــــــرور دي دا دواړه څیــــــــــــزه

پیکرکـــــــــــه هـــــــــــر خودلربـــــــــا تــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووایي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګربې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که ریښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دی اودبل نه دی ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د علیخان ختك په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه بې اغوندي انسان ګاهې سبوع

عنوانات دي دا ابیات معنون حکم

ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعلیخان له دې دوه بیتو معلومېږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعریو لباس دی چې کله به یې ښه سړی اغوندي اوکله بد، یعنې دی لکه خوشحا ل او شیدا شعر یوپیکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس یې ګڼي چې کله یوه ښه شی او کله بدشی ته په غاړه کېږي، دعلیخان نظریه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وايي شعریو ښایسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلوېږي یاشعر یو زیوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کېږي (۱)
مګر دعلیخان په نظریه کښې یوشی شته چې دی یې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې علیخان له ځینو داسې ملايانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼې نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب یې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بیتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په څه ګڼي ممنوع

ډېر ابیات له آنحضرته دي مسموع

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه بې اغوندی انسان ګاهې سبوع

که چېرې علیخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یا چاترېنه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شعر به یې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پریوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده دیوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تېرکړي یقین به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډېر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په یوه شي کښې بل شانته وي نظریه یې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډیوه کې یومضمون شته چې دلته یې بیانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې دده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دده په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو او دا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشأ اوسوزان شعر ستایي پو هېږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغېزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو او دانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هېږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کېږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.

داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهېږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.

که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکېلېږي تجزیه کاندي هېڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرېه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خورو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خورا لږ د ي اوهېڅ په حساب کښې نه راځي.

دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کېږي، دغه راز ادباْ تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډېراو څومره موفق دي.

که چېرې شعر و ادب ډیوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان ووایو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادبأ دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.

هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوره ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.

د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډېر تاثېر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې موږ خپه يواو خپګان راپېښ شوی وي، ياکوم مصيبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ويناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په يو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطايف او ظرافتونه وي ياڅوک دغم او مصيبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وايي او راز راز حکايتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کېږي اوپه وضعيت کښې تغير راځي که چېرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډېر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهينو او شواهدو ښې ښې فيصلې کېږي. دغه راز حياتي جريانات چې په نظر کښې ونيسو ويلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښې راسره دی او يوه خوږه يارانه راسره لري. کله چې تياره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د اميد کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زېری راکوي په همدغو مره وينا هم دادب تعريف نه تماميږي بايد ووايو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې يو ه خبره دځو تنو په قضاوت فيصله کېږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه کوي که خبره دوايرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک يې له تاثير لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تېرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دپوهانو او صوفيانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډېرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومېږي مګر عجيبه لاداده چې دغه د بزم او بزميانو همنشين دخطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اومليت دناموس ساتلو وخت راشي بيا داسې سندرې وايي چې دتورياليو او ننګيالو وينې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحيات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګورۍ په يوه شعر کښې به ځان يوراز ښيي اوپه بل کښې به بل شان معلومېږي. همدغه سبب دی چې ځينې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وايي چې شاعر هغه څوک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه يې چې په زړه ورګرځي هغه وايي.

رښتيا وايي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو يې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعريف يوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډېر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کېږي ځکه دمزاج په تلون يوازې دی يادېږي اوبل چاته څوک ګوته نه نيسي. که چېري همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پېژني خپل ځانته وګوري او هېرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې يو راز نه وي او په ډېرو شيانو کښې يې فکر يو راز او بل راز کېږي ډېرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کېږي او راز راز مختلف ومخالف نظريات او دليلونه راوړل کېږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خيالونه بل راز کېږي. ډېر اشخاص شته چې يوه ورځ يوه سړي ته ښه وايي بله ورځ يې بدبولي، يووخت ديوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوېښ کړي بل شان شي چې په طبعي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره يو ډول فکر کوي او په جميعت کښې بل ډول، ديوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډېر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بېخي بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کيفيات په نظرکښې ونيسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک يم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې يو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی يوازې دشاعر نه دی دډېرو دی. هرانسان کله له دنيانه مرورشي اواخرت په خوب ويني کله بيا ددنيا يوه شيبه عيش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډېرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغېزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثريت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغيزو او حواد ثو له تاثېر لاندې وي او تعقل هم دغو اغېزو اوتاثېراتو ته غاړه ايښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کېږي او کله به عشقي رنګ پیدا کوي. یووخت به پکښې دننګ وغیرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغیرت په ډېرو ولي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان یو وخت وايي:

مــــخ دهغـــــو تورشــــــه چــــې پــــې مینــــې نفســـــاني دی
یــــوه مینـــــه بــــاقي ده نــــوري کــــل مینـــــې فــــاني دی
مکـــــړه دنفـــس نغوتـــــه د هـــــوا پــــه لـــوري مــــه ځـــه
واړه دنفـــــس چــــاري شـــــیطاني ، نـــــه رحمـــــاني دی
کردبـــــــدو مکـــــــړه بـــــــدکاران دبـــــــدو کرکـــــا
هرچــــــه نیکوکـــــار دی دنیکــــــی پــــــه د هقــــــاني دی

وخـــــوري خملـــــې پـــــاخې نـــــه دې فکرنـــــه دې ذکـــــر
تـــــه ځـــــه ســـــړی نـــــه یـــــې دا خویونـــــه حیـــــواني دی
مـــــه اوســـــه بـــــې ذکـــره همیشـــــه اوســـــه پـــــه فکـــــر
ذکـــــر فکـــــر واړه دزړه کـــــــارډی روحـــــــاني دی
ډیـــــر خلـــــق نـــــاپوه دي چـــــې یـــــې ډارنـــــه شـــــي لـــــه مرګـــــه
خانـــــدي هوســـــیږي پـــــه ځـــــه خـــــوښ پـــــه نـــــاداني دی

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مینو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله یې راکړه.
یاوايي:

مســـــت یــــم مــــی پرســـــت یــــم همیشـــــه ایـــــاغ پـــــه دســـــت یـــــم

یوســـــاعت چـــــې ځـــــي راباـــــدې غــــم دی بـــــې ایاغـــــه

تـــــل هـــــوا هـــــوس کـــــړه تـــــر اولـــــه یوپـــــه لـــــس کـــــړه

ســـــتا لـــــه غمـــــه ځـــــه دي کـــــه زه ولاړم لـــــه فراغـــــه

مګرپه دې ویلو یې هم تنده نه ماتېږي اوپه ډېرو صریحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهېڅ انسان داسې نه شي کیدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي یاشپه او ورځ په لهو ولعب مصروف شي او هېڅکله ورته دمړینې فکر پیدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کېږي او نه بیخې شهواني کیدی شي نوکه خوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي باید مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي یاپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چېرې شاعر هم دنورو غوندې ټک یا هوښیار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمایل پټ کړي ژوند به یې یو راز او نغمه بې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کیف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثېر کوي چې د زړه خبرې دي او له حیات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثېر او اغېزې په لحاظ له علم او فلسفې نه میدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړي چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وایې په تاکيدي ډو ل يې وايه او په ډير حرارت يې مکرر کوه؛ صحيح براهين اومثبت حقايق پريږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډير کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولی، علم، حقيقت، مساوات ډير ډير وايه؛ پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيرپه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلوميږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډيرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکی وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پريږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډير انعامونه اخستي دي او ډير قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانهٔ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوڅوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډيرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلی چې دهٔولو بيان او ږديري. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه ځلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وربښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تا می ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتي کاشی: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقي وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختهٔ نرد لوبه کوله مکرلويه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډيرپه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي ووېله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

ګرشـــاه ســـه شـــش خواســـت ســـه يـــک نقشـــی فتـــاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـــــوطن نبــــــری کـــــــه کعبتـــــــین داد نـــــــداد

شـــــش چـــــون نگریســـــت حشـــــمت حضـــــرت شـــــاه

از حشــــــــمت شـــــــــاه روی برخـــــــاک نهـــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غواړی دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و، دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحالېږي او هغه لاس چې توری ته یې وړ بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډېرې اغېزې لري.
سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دڅڼو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو مګر هغه څڼې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بېرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتېده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هېڅا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم یې له شعره په بل شی نه سرېده. دټولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي یې وویله:

گرعیــــــب ســــــر زلـــــف بـــــت از کاســـــتن اســـــت

چـــــه جــــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســـــت

وقــــت طـــــرب ونشــــاط ومـــــی خواســـــتن اســـــت

کاراســـــــتن ســـــــرو زیپـــــــر اســـــتن اســـــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالی راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هېڅ به په نظر ورشي او وایي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هېڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:
سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېږي دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شو ګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هېڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نوېي دابیت وواېه:

مـــــــن آن ســـــــتارهٔ صـــــــبحم کــــــه از طریـــــــق ادب

همیشـــــــه پیشـــــــرو آفتـــــاب مـــــــی باشـــــــم

دابیت نه ؤیخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور توبې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس بې په غیر مستقیم ډو ل تاثیرات څرګندېږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت بې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان بې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هېر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو بې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته بې وویل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو بې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خو اثرپه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایۍ ونه ګوري ځکه چې موږ هریوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالېږو او هم قانع کېږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو بې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږېږي، هغه بې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم بې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډېرخپه اومتاثر شواو بیابې ورته وویل په تاغوندې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې بې هېڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهېږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غوندې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت بې ویلی دی: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دی بېویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثیرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړېږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کېږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کېږي دلته نه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام داامتیاز پیداکړی چې ځوک به پې دخبرو تردید نه کوي او هر څه به پې اوري په شعر او ادب کښې ډېرې خبرې شته چې ځوک پې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ویلی شي.

درحمان بابا دابیت:

بــــادچې ســـــتا پــــه زلفـــو بانـــــدی نیـــت دپریشـــــانی کـــړ

ځکـــــه پـــــې ګردونـــــه دجهـــــان واړه پـــــه ســـــردي

دواقعیت او حقیقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چیچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کېدل ددې دپاره چې زلفې پریشانوي دشاعر یو تصوردی چې دی به پې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا دیوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکربه ورته ددې خبرې په تردید کښې نه وي پیداشوی ځکه چې ادبي لذت پې سړی دغسې سوداګانوته نه پرېږدي. په یوه بیت کښې خوشحا ل خان خټک هم خپلې معشوقې ته وایي:

پـــــــه مـــــــلال کاتــــــه عاشـــــــقان وژنــــــې

ســــــتا پـــــه ســــــترګو کښـــــې چـــــړې دي دقصـــــاب

مګر هېڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائېږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندې کړي، دابیت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک پې نه شي کولی او نه پې کوي په اوریدونکو تاثیر کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بیل ځای لري او ځوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.

په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ویلي:

کــــــه پـــــــه نظـــــــم کښـــــــې کارګـــــــه اوتپـــــــوس راوړې

هـــــــم دزرونـــــــو پـــــــه ښـــــــکارګرځي لکـــــــه بـــــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زرونه نه شي وړلی او دو ی زرونه وړي.

په کومو خبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هر چاائر کوي او هرڅوک پې خوښوي. وايي چې د(هارون الرشید) دوه زامن وو، چې یوپرې ډېرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څودانې مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته پې وویل چې داڅه دي؟ هغه وویل:

((مساویک)) یعنې مسواکونه، دی پې رخصت کړاو خپل ګران زوی پې راوباله له هغه نه پې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره پې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايي چې ستا مساوي یعنې کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکیب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد يې په بل راز اداکړ او ویې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومېږي چې دپادشاه یو زوی ادیب ؤ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.
له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې یې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکاریده.
داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندی پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.
په یوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته یې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نه ویني نو څه پوهیږي چې هغه شته (غرض یې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض یې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسیږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کیږي او ملامتیږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه یې را وا خیسته او دی یې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟
ښه سړی ورته وویل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.
دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو یاپه اوبو وولي نه ژوبلیږي، که خاورې اواوبه یوځای کړي اوختې شي نوپه ختې هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته یې کیږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټو ل تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتیږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.
په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم و فلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښایي چې هغه یې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.
یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه یې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم یې وکړ چې وهئ یې! سړي چې په مخ څپیړې وخوړې بیا راوړاندې شواوویې ویل: حاکم صاحب!

تـــــــــاچې پــــــــه مــــــــــخ څپیـــــــــــړه راکـــــــــــړه

لـــــــه اوښـــــــــکو ډکـــــــــې ســـــــــترګې چاتـــــــــه واړومـــــــــه

ددې لنډې په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امریې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثير په اسلامي فقه اوديني احكامو كښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره يوه ښه وسيله ده او بشر په علم ومعرفت كښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په ديني احكامو او مسايلو كښې يې دومره تاثير وينو چې ټوله فقه راته يو ادبي استنباط معلومېږي.
كه چېرې داسلام علماؤ ادبي قوانين نه واى كشف كړى او په ادبي اجتهاداتو نه واى موفق شوي هېڅكله به څوك دقران كريم په اسرارو او معانيو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسيربه ميدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوين شوې، فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څانه و بيل كړى، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلومېږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به يوراز ګڼل كيده او د ډېرو حقايقو په مخ به پرده پرته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانين دي چې خلک يې د خداى دكتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخداى احكام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسايلو په مرسته يې معنا ته لاره پيداكړه او د فكر و اجتهاد خاوندان پيداشو ل.
هركله چې زمونږ ديني كتاب (قرآن كريم) دفصاحت او بلاعت له حيثه داعجاز حدته رسيدلى او زمونږ ښكلى رسول(ص) هم افصح العرب بلل كېږي نو ددغسې كتاب او دغه راز پيغمبرپه وينا پوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقايقو زيات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهېږي. اوپه نبوي احاديثو كښې بصيرت پيداكوي، كه مونږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسايلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شى نه دى، كه چيرې ددين امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه واى اشنا دغه صحيح اجتهادونه به نه وشوي؟
په اصول الفقه كښې دشرعي احكامو پېژندل په څلورو تقسيمو پورې اړه لري:
اول تقسيم: دلفظ په اعتبار دى دصيغې او لغت له حيثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، مأول، داتقسيم دكلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسيم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دى چې هر يو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محكم .
دخفا اقسام: خفى، مشكل، مجمل، متشابه.
دريم تقسيم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دى اواقسام يې دادي:
حقيقت، مجاز، صريح، كنايه.
څلورم تقسيم: دمراد او مقصد پېژندلو په اعتبار دى چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضأ دنص (١).
لومړى اودريم تقسيم په كلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په كلام پورې. وروسته تردغو تقسيماتو اوس دمثا ل په ډو ل د ځينو اقسامو تاثير اواغيزه په فقه او احكامو كښې داختصار په ډو ل ښيو:

---

(١) هركله چې ددغوټولو اقسامو تفصيل زښت ډېر اوږدېږي اوپه دغسې ضمني بحث كې نشي راتلاى نوله بسط و تفصيل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقت اومجاز

حقيقت په درې ډوله دی: متعذر حقيقت، مهجور حقيقت، متعارف حقيقت، که چيرې ديوه لفظ حقيقي معنی متعذر ه يا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد يږي نه حقيقت.

نوکه يوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښېږدم او بيا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقيقتاً يې قدم نه دی ايښی که چيرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې ننوزې هغه کره قدم کښېږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقيقتاً يې قدم ورکره ايښی دی، ځکه چې دلته له قدم اېښودلونه مجازي معنی مرادېږي چې ننوتل دی نه قدم اېښودل نو حقيقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حديث کښې: ((لاتبيعو الدرهم بالدرهمين ولاالصاع بالصاعين)) چې يوه روپۍ په دوو روپو او يوه پيمانه په دوو پيمانو خرڅول منع شويدي. دپيمانې حقيقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې ديوې پيمانې او دوه پيمانو غله ده، نوکه څوک دلږکی ياد کوم بل شي يوه کوندۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ويل کېږي ځکه چې له يوه لفظه څخه په يوه حا ل کښې حقيقي او مجازي دواړه معناوي نه مرادېږي.

که يولفظ مستعمل حقيقت لري اوپه مقابل کښې يې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقيقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنيفه (رح) وايي چې حقيقت اولی دی او دامام محمد اوابو يوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کېږي.

ددوی اختلاف هلته معلومېږي چې يوسړی قسم ياد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبيايې نينې ياڅوډۍ وخوری نو دامام ابو حفيفه په نزد دنينو په خوراک حانث کېږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کېږي ځکه چې نينې مستعمل حقيقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقيقت ته په مجاز باندې ترجيح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کېږي.

صريح او کنايه

صريح هغه لفظ دی چې معنی يې څرګنده او ښکاره وي او کنايه هغه کلمه ده چې معنايې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډېرفرق لري، که صريح الفاظ د ښځې خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې يې کوم بل مطلب نيولی وي هم خپل کار کوي او طلاق يا عتاق واقع کېږي اونيت ته هېڅ ضرورت نشته، مګر په کناياتو کښې نيت يا د حا ل دلالت ضروردی، که يوسړی په غلا (سرقه) يا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صريح دي په حدکېږي يعنې دغلا په اقرار يې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅېږي اوپه دې بل اقرار په دروکېږي ياسنکسار يږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووايي يا دغلا اوسرقي په ځای (مثلا) و وايي چې ما د ده ما ل اخيستی دی نو حد نه لازمېږي او لاس نه غسېږي ځکه چې جماع د هسې يو ځای کېدو معنی هم لری او اخستل هم ډېر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بيع به يې ورنه اخستی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادېې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب اومراد معلومېږي ظاهر ورته ویل کېږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زیات وي.

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې ولید. دلته دکلي د خلکوراتګ یوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد لیدل نص بلل کېږي ځکه چې دلته علاوه دمعنی په ښکاره والی دکلام سوق هم د احمد دلیدلو خواته دی او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکښې زیات وضاحت وي او دتاویل وتخصیص احتمال پکښې هېڅ نه وي موجود،لکه دا آیت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ایت کښې دملایکو سجده کول ظاهر بلل کېږي مګر د آدم علیه السلام تعظیم بیانول پکښې اصلي مقصد دی.

هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) وویل شو ه دااحتما ل پیداشو چې ټولو ملایکو به سجده کړی وي اوکه ځینو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کېږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به یوازې ورته سجده کړی وي که ټولو به یوځای سرېه ځمکه ایښې وي؟ چې کلهم اجمعون وویل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (۱)

که چېرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) یو له بله تعارض پیښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دی لکه په دې دو و آیاتو کښې:

(واحل لکم ماوراٰ ذالکم ان تبتغو اباموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنی وثلث ورباع) چې په لومړی ایت کښې له محرماتو چې په ایت کښې دمخه ذکر شوی دی دنورو ښځو رواوالی هرڅوچې وي بې د عدد له تعینه ترې معلومېږي، او دوهم ایت له څلورو نه زیاتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آیاتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړی ظاهردی داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دی روا.

د استثنا بحث

د دین دمجتهد ینو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبنی وي چې یوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دی، په دې بحث کښې دامام اعظم (ابو حنیفه) او امام شافعي رحمة الله علیهما ترمنځ اختلاف دی.

امام اعظم صاحب وایي که یوسړی اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقیقت کښې داسې دی لکه چې ده ویلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي یعنی لکه چې په لسو باندې ېېخي له اصله اقرار نه وي شوی اماشافعي صاحب وایي چې نه، ده یوځل په سلو اقرار کړی وروسته یې لس د جګړې اومعارضې په ډول ترینه کمې کړی.

---

(۱) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زیات وضاحت نه وي او یوازې دهمدې له امله ورته محکم وایي چې دمنسو خیدلو احتمال پکی نشته اوحکم یې تینک دی او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ایتو نه محکم بلل کیږي ځکه چې دمنسو خیدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصیل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که موږ استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی ښخې اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعني دنورو خدايانو نفی به ېې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به ېې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفی شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښے مقصد دنورو خدايانو نفی ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که موږ په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تېرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په مابانديې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وابې چې د هريو ه څخه سل روپۍ کمېږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعنې لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډېر دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډېر تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داڅو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور و پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هېږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعمالېږي او څه ضررپه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده ځوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاونددی هغه پوهېږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (١) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کېږي (٢).

---

(١) هرکله چې په پښتوکی داتددقيق ماته نه دې معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې می عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موار دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.

(٢)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب ووايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې موړ ورته ميوه وايـو نه ده خوړلی ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نـو ددې لامله چې په انګور کښې غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.

فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک پې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړي دي.

که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هېږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک و موؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپېژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پـوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او يـو بينا فقيه هېڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يـو کتاب پرې ډکېږي او په دغسې فصل يا باب کښې نه ځائېږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښې وويل:

چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی د ی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسـول الله (ص) ورته په جـواب کښې وويل: ((ماا جهلک بلغة قومک))يعنې ولې د خپل قوم په ژبه نه پـوهېږې او د دې امتيازنه شې کـولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښې دغير ذوی العقولو لپاره استعمالېږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعمالېږي نـو دلته غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ په دې ځای کښې زموږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څـومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډېرو بېځايه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.

په دې ډول ډېر ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډېره اغېزه لري اومعلومېږي چې د ډېرو ديني مسايلو نيلې اوربښې ورپورې تړلي دي.

دادب بڼه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښې ځا ی لري بل بې په لباس او زيور کښې، دادوه جماله بايد يو له بله وپيژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځينې اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو بانـدې لـوبې کـول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل بې بـولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.

په دې کښې هېڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښې تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کـوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کـوي مګر حقيقي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډېر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادو اتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډېر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډېره له نظرلاندې وه، که څوک داوسنی اوپخوانی ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانۍ ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کېږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغایې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کېږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کېږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کېږي.

فصاحت

د ظهور او ځرګندوالی په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنا یې ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسې کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کېږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومېږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یایې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکېږي اومعنی یې مبهمه کېږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دی نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسېږي دا هم بلاغت بلل کېږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کېږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه لیکل شوي هم دي. نو دغه د ادب دګاڼې برخه (ادبي فنون اوصنایع) پرېږدو او د ادب په بڼه او اصلي وجود څه خبرې کوو.
اوسني ادیبان او ادب څېړونکي په ادب کښې اصلي اوجوهري شیان لکه چې د مخه وویل شو دعواطف او احساسات تخیل او تمثیل ګڼې او د شعر او ادب تاثیر او اغیزه هم په همدغو شیانوکښې ګوري نه په صنایعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثیر لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم باید ووایو چې ټول هغه شیان چې په نفس اثر کوي حقیقي ادب نه شو بللی ځکه چې ځینې شاعران او خطیبان چې عمومی امیا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځینو کلماتو په استعما ل لکه: وطنیت، ملیت، قومي لوړتیا....د دوئ احساسات راویښوي او متاثر کوي یې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وینا بیا هېڅ قیمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې یو ټینګ حقیقي اساس نه لري د بلیغ ادب ممیزه نه شي کیدای نو په عواطفو کښې ځوشیه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه یو حقیقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په یو ه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبیهات، پیکه توصیفونه، تکلفي مبالغې څه تاثیر نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بلیغ اوعالي ادب لکه چې ځینې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبنی دي. که تاسې یوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسیدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له یوه بل غزل سره یې مقایسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتیانی عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثیر په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځینو عروضي شاعرانو ځینې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبیهاتو او استعارو زور په کښې لیده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثیر نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې یوه صادقه مینه، یورښتیا نی جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.
دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبیه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بـــــه نـــــه شـــــم بـــــې وصــــاله راشـــــه کښــــینه

شـــــــه خبـــــر زمالــــــه حالــــــه راشـــــــه کښـــــینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخر کړیدی فرار رم سرشتانو

دوحشت په خوی غزاله راشه کښېنه

په مراد دعندلیب بې وفا ګله!

جلوه ګرشوي پس له کاله راشه کښېنه

زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم

دخپل یارشام و هلاله راشه کښېنه

نازکی دیار دي طبع کړه موزونه

ای شیدا نازکخیاله راشه کښېنه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه غورځوه لستوني دواړه راځه

په کالوچې ځان سنبال کړې زینت ناکه شې

ته له نورو نجونوزیاته ښیوه ناکه شې

دعاشقولړمانه لره قصابه شې

چې برجل لره راځې لمنې نغاړه راځه

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــې برجــــــل لـــــره راځــــــې عـــــالم خبرکــــــه تــــــه
پــــه زلفـــــانو ورتــــه پـــــورې مشـــــک عنبـــــر کــــه تـــــه
يـــو ځلـــــي خوپـــــه عجــــم ځـــــان برابـــــر کــــه تـــــه
چـــــې مـــــوزې کـــــره شـــــوې بنـــــده ژاړه ژاړه راځــــــه
نـــــن زمـــــا دپـــــاره تـــــه اميـــــل پـــــه غـــــاړه راځـــــه
له هوسه..

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړۍ نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډېر هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډېر خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل ، بې وفا ګل ، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو بې له دې نه چې وواېو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه وواېو.
په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانی ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتی دی هغه ويل شوی ، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډېر ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کاراواخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبديعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پربوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتيانی عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅېدم څه بديعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډېر تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعي په مخکښې يې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته نااشنا ايسېدې چې کتل مې زما طبعي دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرېې دعاجزی په ميدان کښېښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق ووېل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نوموړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلومېږي چې شعردزړه غږ دی او بې له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوک ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړي، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول یو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځینو کښې ادبي فنون دومره دېرنشته اویوازې دهمدې لامله چې دزړه نارې دي په زړه اثر کوي مګر ځینې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښایست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(١)

په سرولبانودې پېزوان وهي ټالونه کنه

زلفې جالونه کنه

سترګې دې توري جلې   زلفې سمسوري جلې

ستاپه تندي کښې عجب خوند کاشنه خالونه کنه

زلفې جالونه کنه

وخت دبهار دی جلې   وطن ګلزار دی جلې

راځه چې دواړه دباغچووګروسيلونه کنه

زلفې جالونه کنه

بې تامې تاب وي ګله   په ماکښې آب وي ګله

ما په شاکړی ستا غمونه غرونه غرونه کنه

زلفې جالونه کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبــــــاره خـــــــان خبـــــري   درومرجـــــــان خبـــــري

زمـــــا دشــــعر نــــــه قربــــان شـــــه نـــــور شــــعرونه كنــــه

زلفـــــــــــــــــــي جالونـــــــــــــــــــه كنـــــــــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چپـــــي مــــي پـــــه زړه ځـــــي دغـــــم داســـــي داســـــي

ژونـــــدون مــــي كـــــړ تنـــــګ ستاســــتم داســـــي داســـــي

نــــه پـــاتي مجنــــون، نــــه فرهــــاد نــــه شـــيرين شــــه

فنــــا شــــو پـــــه عشـــــق كښـــــي عــــالم داســـــي داســـــي

ســــيلاب مـــــي داوښـــــكو پـــــه مـــــخ ځـــــي همـــــيش

بهيــــــــړي لـــــــه ســـــــترګومي نــــــم داســــــي داســــــي

مـــــــــين دي د دريـــــــــــم اى مـــــــــــاه جبينـــــــــــي

كړيــــــــړم مــــــــدام خـــــــورم قســــــم داســـــــي داســـــــي

غمــــــاز مـــــي پريبــــــا ســــــي دغــــــم پـــــه خنــــدق كښــــي

زه غـــــــواړم مـــــــدام ســــــتا كــــــرم داســــــي داســــــي

نــــــوروزه! مشـــــــا ل دعمــــــــل ځانتـــــــه بــــــل كــــــړه

شـــــته ځــــاى دخطـــــر پـــــه تـــــورتم داســـــي داســـــي

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جینکو په مخکښې میره ځي
خیال بې په چانشته دی دتڼول مالت کجیره ځي

مسته چې منګی په تندي کښېږدي نېغه نېغه ځي
مخکښې شي له نجونوګودر غاړې ته بېدریغه ځي
واړه عاشقان پې له دنیا ځخه بې تیغه ځي
دالکه کوتره له دې ټولو هواګیره ځي

مه کوه خونکارې دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بې وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودې سوم په شمع سرې لمبې مې دضمیره ځي

وه دنجونومیرې ته لاخومره لوی دماغ لرې
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لرې
تاته کتی نه شم په تندی کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستا د وروسته ځیره ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلی دی وطن ته تول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګی هیرشنه

وری چې بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه

نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې

دایې غابن په خوله کښې زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښې

هسې رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو

نه یې سیا ل په هند کښې شته دی نه ثاني په بنګاله کښې

لکه ونښلي مرغی چې په سست دام دسلولومو

هسې زه پریشانو زلفو، کښې ایستم په کشاله کښې

دازماله غمه شین زړه پکښې خیال ل دیار دلبو

هسې رنګ زیب وزینت کالکه می په شنه پیاله کښې

ماویل عین ګنه ګل دی دغنچې په لمن نغښتی

که مې کوت یوګل اندام وپروت په سبزه دوشاله کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرترپایه تیغ دهجرلکه نی سوری کړم

څکه یم مدام داهسې په فریادو په ناله کښې

که یار غواړي هومره ژاړه څودر څي عبدالحمیده

داپه داچې درمونده شي په دریاب نه په ناله کښې

(حمید)

(۲)

دا حسینه پري مسته په خواراغله

که ومځکې ته سپوږمۍ دسماراغله

په رونېتوب زما داوښو شبنم نه دی

غنچې خوله چې دګل رخ په خنداراغله

دجنون زنځیر مې پرېووت وګردن ته

چې په زړه مې ستا دزلفو سوداراغله

چې دې تیغ دغمزی واچاوه وخنګ ته

زه هغه ساعت شوم پوه چې قضاراغله

په ژړا به مې لمن لنده وي ډیره

که خرګنده مې په سترګو شهاراغله

خانګل دمضمون تول ترهسې حدکړ

چې بلبله دفارسې په ژړا راغله

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپـــــه خـــــوب ښکنبـــــي رابنـــــکاره شـــــو د دلبـــــر مـــــخ

کـــــه پـــــه ابرکښـــــي بنـــــکاره شـــــو دقمـــــر مـــــخ

چـــــې پـــــې ولیـــــده داســـــتا جـــــوهر دغابنـــــو

پـــــټ لـــــه شـــــرمه پخپـــــل آب کښـــــي کـــــړ ګـــــوهر مـــــخ

لـــــه حیـــــادې غـــــټ ومـــــخ تـــــه کتـــــی نـــــه شـــــم

کلـــــه لیـــــد پـــــه خـــــورو ســـــترګو شـــــي دنمـــــرمخ

راپـــــه یـــــاد چـــــې دې دســـــرو شـــــونډو خـــــواږه کـــــړم

ټکـــــوم لکـــــه مګـــــس عبـــــث خپـــــل ســـــر مـــــخ

قلنـــــدر دمبـــــر اهلتـــــه عاشـــــق بولـــــه

کـــــه پـــــې ونیـــــو ســـــتاباڼوته دټیـــــرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوی وی چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندېې کاندي نو وروسته تر ډېرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصنعت په کښې له وراملوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډېرې جګرخونی او ډېرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر دروانې طبع خاوند یې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل يا حقيقت پلوشه په يوه شي کښې ځان ښکاره کړی ياپوبل نفسي اوقوي عامل پيداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګين په اوريدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وينو د ديوان د خاوندانو په اشعاروکښې ېې هم ډېرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حميد، د خوشحا ل او عبدالقادر، عليخان او ډېرو نورو شاعرانو په ديوانوکښې ډېر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا ځوک نه شي ويلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.
په ملي سندروکښې هم کله کله ډېر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هيږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا ځوبيته وګورئ:

يـــا تيـــك ســـتاپه جبـــين دی　　ياســـــــتركه دســــــــباده
يـــا جـــام دچـــين مـــاچين دی　　ياســـپينه خولـــه زيبـــاده

****

يــــــــا عطردګلانـــــــــــــو　　ياســـتا دمـــخ خـــولې دي
يــــــاتورې دفـــــــــولادو　　ياســـتركې دليلـــــې دي
يــــــاكيف دی دشــــــــرابو　　يـــا بنـــګ دبنګـــالې دی
يـــا هجـــر ســــخترين دی　　يـــا تبـــه يـــا وبـــا ده

يابــــــــاغ دښـــــــــكلوګلو　　يـــا ســـتا ښـــكلی كاكـــل دی
آواز دی دبلبلـــــــــــــــــــــو　　يـــا زړه دحميـــد ګـــل دی
يــــا تيـــــغ دغوخولــــــو　　يـــا ســـتا خـــوني چارګـــل دی
يـــــــادامرغ زريــــــن دی　　يـــا هغـــه محبوبـــا ده

(حميد ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو كښې ويل شوي دي په عروضي اشعاروكښې هم ډېر ساده او بې تكلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثيره پيداشوي او په زړه اثر كوي چې يوه نمونه يې داده:

ســـــحر بـــــاده !دآشــــــنا پـــــه كوځــــــه ورشـــــــه

زمـــــــا دپـــــــاره پكښـــــــې وګرځــــــــه كوترشــــــــه

لـــــوی وكـــــم چـــــې وي تـــــول وويښـــــه پـــــه ســـــتركو

پـــــه احـــــوال ســـــره دهـــــــر يـــــوه خبرشـــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریوه چې زماله حاله پوښتېدلې

په ژړا ورته په اوښکو کښې احمرشه

که خبرې زما د پاره درته وکړی

مخ راکوزکړه زما ولورې ته چېرشه

دنسیم په رپا دې ښه نه شي رحمیه!

ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم

هم ترمخ دې پروانه غونديږ نثار شم

دزړه ولې مې په تاپسې پرې کېږي

راته وګوره قربان دې ترديدرا شم

شیریني به دې دوصل هېره نه کړم

که هرخوغربت زده او خواروزار شم

چې دې خیال په زړه کښې رایشی دننه

اورمې واخلې په نارو اوپه کوکارشم

داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې

قرباني به دې په مینه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونــــــــــــه پــــــــــه خاطرکلــــــــــــه را درومــــــــــــي

چـــــې پـــــه شـــــوق ګـــډ ســــتاد حســـــن پـــــه ګلـــــزار شـــــم

ستاوصــــــــا ل پـــــــه بخـــــــارا کېـــــــې رحــــــيم بيامونــــــــد

صـــــــــدقه ترېولـــــــــــو ځمکـــــــــو دبخـــــــار شـــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلې محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډېر اوصاف ورپورې وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هېڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بېلوي اوبېل بېل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلي او ظهور

کله يوشاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو موږ دانه وايوچې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي خومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او ياپه دې کېږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.
په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډېر تېزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.
دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به بې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به بې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډېرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کېږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعواطفو ثبات او نه رالویده

ځینې لیکونکي اوشاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پیکه توب ته رالوېږي. یو بیت یا یوه مصرع یې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي او په ویناکښې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې تیټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ویناکښې دې له سره تراخره پورې یورنګ اویواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول یو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او ټېټوالی عیب دی یوراز والی یې هم عیب دی او ملال راولي نوپه لیکونکی لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړي اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومېږي ځکه چې یو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې دیوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصایدوکښې ګران ښکاري.

خیا ل

وایي چې خیا ل یوه قوه ده چې غیرمرئي شیان او هغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږله نظره تېروي مګر دا تعریف پوره نه دی اودغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کښې راوړل کیږي هم نه.
نو وروسته به یې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښیو، خیا ل په ادب کښې یو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډېر تاثیر پیداکوي. که فرضاً کله موږ یو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پېښ شوی چې دومره خلك مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخیل نه په کښې کارواخستل شي.
ادبي خیا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران یې دتشبیه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پیداکوي لکه د حمید دابیت:

دازمالـــــه غمـــــه شـــــین زره پکښـــــې خیـــــا ل دیـــــار دلبـــــو

هســـــې رنـــــګ زیـــــب وزینـــــت کالکـــــه مـــــې پـــــه شـــــنه پیالـــــه کښـــــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډېر لږ او نادر هم وي چې یو مثا ل یې دیوه انګلیسي شاعر یوشعر دی چې ددنیا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصویروي:
یوښاردی چې دیوالونه یې ډېرجګ او دروازه یې ډېر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي، دې دروازې ته یو لوی حریې سړی راځي چې ډېر هیوادونه یې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو ېې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې ېې په غاړه دى په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دى هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايدو امكان نهويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسېږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دې حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکېږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بېرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايي کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددکېږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډېر عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخلېږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پښتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلى چې خلاصه ېې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډېر قيمتي څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

(۲) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهېږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايي مثا ل ېې دادى:
يوه سړى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به ېې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وويل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بېرته ځي.

(۳) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځينې ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځنې، ځنې تاريخې واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حواد ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل ېې دادى:

په لمن دتورو غرونو دخيبر وادي راګيره

لکه تور ديوان چې کښېني له پري نه ګير چاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــت پنهـــان هـــره ذره کښـــې دخیبـــر خـــوني داســـتان دی

یـــو تـــاریخ یـــې پـــه مـــخ لیـــک دی یـــو یاداشـــت دتیـــر دوران دی

ورو پـــه ورو دغرونـــو خواکښـــې یوکـــاروان روان ســـفر کـــړي

دا را یـــاد مـــې پـــه زړګـــی کښـــې دتېرشـــوي دور منظـــر کـــړي

یـــوه ورځ بـــه چېـــري دلتـــه دمحمودکـــاروان روان و

ګردغبـــار دده دفـــوج بـــه رســـیدلی ترآســـمان و

دتکبیـــر نـــاري اوچتـــې اورېـــدلې دې جهـــان وې

ددې ملـــک ذرې ذرې بـــه لـــه دهشـــته پـــه لـــړزان وې

پـــه دې خـــاوره دې تېرشـــوي دبـــابر غـــوري فوجونـــه

ابـــدالي نـــادر راغلـــی پـــرې بـــه فخـــر کـــړي داغرونـــه

سیدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خیا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه باید ووایو چې تخیل دشعر یوداسې عنصر او رکن دی چې که ووایو شعر په حقیقت کښې یې له تخیله بل شی نه دی هم ورسره ښایي. همدغه تخیل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښئی چې کله یې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه یې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسیم په پیغامونو پوهوي، یووخت ورته ډک سیندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته دیوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه یو سیلاب داسې وښئي. که دغه شاعرانه خیا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هېڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خیا ل دی چې شاعرته ډېرېټ او مرموز شیان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص یې هم نه شي لیدای دی یې ویني او تعبیرونه ورځنې کوي همدغه تخیل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترینه پیداکیږي او په شاعرو فیلسوف دواړو کښې لیدل کېږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ایجاد قوت لري هغه اورمرو د تخیل خاوندان دي او له تخیل نه ډېر کار اخلي نوویلی شو چې په نیو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخیل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طریقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بیل ؤ. دیوه فیلسوف تخیل دمسایلو په حل کولو او تحقیق کښې سرفېږي مګر دیو شاعر تخیل د احساساتو او عواطفو دتحریک لپاره په کارلوېږي.

ځینې محققین وایي چې له شعري خیالاتونه فلسفه پیداکیږي اوله فلسفي نه بیا علم پیداشي یعنې شاعرانه خیالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپیدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتیب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خیالات چې څه قدرزیات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زیاته رڼا یي پیداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاریخه له شعره شخه شروع کیږي او په علم ختمیږي.

هومر دیونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پیداشو چې دفلسفې څه پته نه لګیده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنیاته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کینرو دفرانسی یولیکونکی لیکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقیقت او د هرشي اساس موجود دی.

که سړی څه قدرته دقیق شي نودعقل اوفکر ماڼۍ په خیا ل ولاړه ده او خیا ل په علوموکښې زښت ډېر د خل لري، نورعلوم خولاپرېږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بېخي منلي دي لکه ریاضي او هندسه داهم دانسان له خیاله پیداشوي دي، که چیرې له یوه ریاضیدان څخه د واحد دتعریف پوښتنه وکړو چې دریاضیاتو ابتداو انتها ګڼل کیږي یا دهندسې دیوه عالم څخه دنقطې تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورځنې پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان ((واحد- نقطه)) به یواسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجودنه لري او یو تخیلي شی به وي.

دا چې موږ یو کاڼی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پېژنو دا هم یوخیا ل دی دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.

تخیل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې یې لري که څوک یې په تشخیص کښې وغولیږي او له او هامو نه یې فرق ونه کړی شي یایې بېځایه استعما ل کړي نو شعر بېخونده کوي او قیمت یې راټیټوي. ځینې او هام چې ځینو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ویلی بلکه واهمي کلام یې بللی شي لکه امرأالقیس چې پخپل یو ه شعر کښې وایي:

اتقتلنی والمشرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب یې دادی چې رقیب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې دیمن مشرفي توره اینبي ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښا یي بې امرأالقیس بل څوک ترې ونه وېریږي. که څوک تخیل بې ځایه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاریږي مثلایو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې ښه چمنونه زیړاو سره ګلان، ا بشارونه وستايي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي او خیالي شیان تصویروي. یادیوه چاپه مدح اوستاینه کښې دهغه واقعي اوحقیقي صفات پرېږدي او دتخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیداکوي او ورپورې تړي یې چې هېڅ حقیقت او واقعیت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عیب باله شي او دخیا ل بېځایه استعما ل بلل کیږي.

تمثیل

تمثیل دې ته وایي چې شاعر او ادیب یومضمون یایو معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترګو ته ودرېږي. تمثیل هم په شعرکښې یو اساسی جزګڼل کیږي او زښت ډېر اهمیت لري. ارسطو وایي چې شعرپه تمثیل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کیږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي، چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کیږي دتقلید حسن او د تمثیل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم یوډول نقل اوتمثیل دی دانسان په طبیعت اورمرو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر یه د شعر دتاثیر سبب تمثیل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثيل نه په کښې کاراخستل کېږي هغه ديوه رسم مثا ل لري چې بايد دموضوع دقيق نکات په نظرکښې ونيو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثيلي شعر کښې کله دشعر موضوع يوه منظره يا واقعه وي او کله د احساساتو او تمايلا تو تمثيل په نظرکښې وي.
په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځينې نفسي کيفيات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځينې تمثيلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخيل څخه هم ډېر کاراخلي مګرپه ځينو کښې يوازې تمثيل وي او له تخيل نه هېڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځينو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثميل ښه قوي وي او حقيقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثيل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتين دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۲) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثيل پوره اقتدارپه کښې معلومېږي.
دتخيل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې يې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بينواپه «بې وزلی شرق» کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتيانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شی، دې شعر لوړقيمت پيداکړ ی دی.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنويت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خيا ل، تمثيل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شيان يا يوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شيان نشته او يوازې رنګين الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه يو تش ښايسته لستونی داسې وي او کوم حقيقي کيف پکښې نه ليدل کېږي او ننداره به يې کوی مګر خوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او يوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زياته توجه موجوده ده يعنې ضرور پکښې يا نور عواطف او احساسات وي يا يوعالي تخيل او لوړه مفکوره پکښې ليدل کېږي يا له ښه تمثيل او تصوير څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځينې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزايا اوښيګڼې پکښې سړی مومي اودبليغ او عالي ادب ښې نمونې يې ګڼلی شو.(۱)

عاميانه بلاغت

خوکاله دمخه ديوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښيارئ خبرې کيدې دې سړي چې دهيواد په يوه غرنی حصه کښې ديوه سترحاکم په حث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک يې ډېر زيات ستايل او مکرربه يې ويل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهېږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږېږي او مفاهمه ورسره وکړي.
په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی يې خبروته حيران پاته کېږي او دتعليم له خاوندانونه يې په ويناکښې څه فرق نه ليدل کېږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بينوا)، (خادم) (رښتين) اشعار ددې خبرې تصديق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه تورریرې او سپین ږیرې راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتېربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوڅنګه ګړيږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتيا په اثرکښې پېښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بيابې خواهش وکړچې که صحت بې ښه وي بېرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونيسي مګر دامقصد يې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر (۷) کالو پورې دسړي غږ وانه وريدل شي دهغه غره ماران ښاماران کېږي او پخپل مينځ کښې يو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړيږي او يو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه بې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهيږي او دفصاحت وبلاغت نوم بې هم نه دي اوريدلي پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې بې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړی له يوه ادبي منطق او تمثيل اوتشبيه نه څومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد اومطلب بې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهايې حد ته ورسيده چې ديوه مقصد همدغه راز بيان بلاغت اوويونکی ته بې بليغ ويل کيږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې بې اوريدلی وي هغه ته به په عاميانه محاوروکښې دغسې ډيرې نمونې يادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثيلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لوړی يوموافق تمثيل اوادبي استدلال پيداکوي بيا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثيلو او رواياتو يا متلونو کښې وي او تشبيهات او استعارې بې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطيبان او بلغاء بلل کيږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه يوحکايت کوي ياله ملي رواياتو او عنعناتو څخه دخپل بيان دپاره يو ښه تمهيد پيداکوي وروسته بياخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بيانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک بې په معقوليت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيداکوي اوخپله خبره به قوي ښئی، په دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع او دميدان ورلو دپاره زيات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهيږي اوپه عاميانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشری راز هم په همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعاتو او رواياتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحياتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندي دغه راز خبرې ښائي چې موږ اوتاسې ته هېڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډير اثر کوي. په ځينو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي و، ډير ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به بې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه بې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيزانوته په سپکه مه ګورئ .

يو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د يوه منلی او مسلم دليل په ډول به بې ويل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر بې په درياب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډير متحسس کړه او زيات تاثيربه بې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه يم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به بې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم ښتيا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه بې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقيقت ونلري تاثير خولري او له يوې ډيرې صحيح فلسفې نه په عوامو باندې زيات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکی دخپلو خبروله تاثیر لاندې راولي نوبایدله هغه سره داسې وغږیږي چې منطق اوادب یې په هغه تاثیروکړي، تشبیهات او استعارات تخیل او تصویر، استدلال اواستشهاد یې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې یې له مسلماتو څخه وي.

زموږ ادبا٫ اوشعرا٫ باید دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عامیانه بلاغت نه چې دعوامو په ویناؤ، متلونو، روایاتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنګین کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهیږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پیداکړي او دملت په ذوق برابر شي.

دپښتولنډۍ او چاربیتې چې په هر چاښې لګیږي او عمومي مقبولیت لري یو سبب یې همدغه دی چې له عامیانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبیرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهیدلی شي او هیڅ نا اشنایي پکښې نه ګوري وینا یې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حیات سره پوره تطبیق لري. دمثا ل په ډول به یوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کوچیانې لنډۍ او دکوچیانو ټپې اورو پوهیږو چې دالنډۍ دکوچیانو له حا ل او حیات سره څومره اتصال لري، او ددوی حیاتي وضعیت څنګه ښه تصویروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بیا غاړې کړې کړې

چې پرې سپرې دي سپینې خولې زیړ پیزوانونه

که چاکله دکوچیانو رواني کډې لیدلی وي چې په اوښانو باندې پښتنې پیغلې سپرې وي او اوښان یو خوابله خواغاړې کږوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کیف ښه پوهیدلی شي چې دلته ویونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له یوې خوادغه منظره اووضعیت ډیرښه تمثیلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پیغلو دښایست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ راګرځوي.

په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پیغلوستاینه ده ښايي چې ډیر تعبیرات پیداشي مګر هر تعبیر به دکوچیانو له حال او حیات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.

په یوه بله لنډۍ کښې یوه کوچۍ پیغله خپل اشناته وايي:

تردې خروړی سپی راتیرشه

تردې ملالې خولې به زه درتیره شمه

په دې لنډۍ کښې یوشرط اوتعلیق لیدل کیږي چې باید مین یې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې یوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تیریدل دی. په دې ځای کښې البته ډیر مشکل شرطونه پیداکیده چې باید په مین تحمیل شوی وای مګر دکوچیانو له حا ل او ژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط یې لري.

یوه کوچۍ پیغله باید هر څوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه لیوه یازمری خلکوته وښئی دلته ټوپک یا توپونه یا ډول له حیات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خروړی سپی نفس دی اوله دې نه تېریدل خدای ته رسیدل دی. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندی کې نه پیداکیده.

ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده

که دچړو په څوکولاروې دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ابسي ځکه چې د چړو په څوکو تېریدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهېږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خروړو سپو تېریدل ورته هېڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خروړو سپیو هم نه اېساریږي.

که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر وعمومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړې ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې ارومرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کېږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټېږي

ظالمه یاره سلامي ولاړه یمه

وګورئ دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پېغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي اوګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او دریږي په دې وضعیت ښایې چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوځه ګله یې ورلېږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټېږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامي په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کېږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته څرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی

هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولي ته ډېر زړه کېږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښېنوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې ماپه کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:

دسپینې خولې واک مې درکړی.....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ څومره ساده ده چې هېڅ صنعت هېڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيايي شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.
په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غوارم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوې خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې برجل ته به ډېر خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکۍ ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چېرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانېږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کېږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.
دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښېراکوي او ورته وايي:

کور دې نژدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وريادې ووينمه

مګرسړی پوهېږي چې دا ښېرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښېراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښېرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحالېږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښېرابولي؟
رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډېرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.
په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کېږي.
يوه معشوقه يې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته رانغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې په مینه اومحبت پوهېږي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به يې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب بې ببرته پاکو ل ډېرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وايي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډېر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او ځوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوری تیرې دعشق اوشعر په ماڼۍ کښې لکېږي او یو یادګار ورځنې پاته کېږي.

«پای»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ADABI BAHSUNA

جرمني ۲۰۱۱ میلادي کال
www.ulfat.net

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library